

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ЗРАДИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ»)

Юліана Нестерович,
аспірантка кафедри української мови та славістики

Проблема зради актуалізується в багатьох площинах і, попри виразно негативну маркованість, є складним багатоаспектним явищем, яке знаходить своє відображення в концептуальній картині світу. Л. Ясногурська називає концепт зрада «поліфункціональним і багатовимірним етнокультурним та психологічним феноменом.., пронизаним надмовними ідеологічними, соціокультурними, етичними і звичаєвими конотаціями.., амбівалентним мовним концептом, який перебуває на межі емоційно- та соціооцінних категорій й аксіологічних концептосфер» [3, с. 3]. Широким полем для дослідження таких концептів слугує художній твір, у якому автор як репрезентант окремої культури свідомо чи несвідомо віддзеркалює його складну структуру.

Особливо гострою проблема зради постає в умовах війни. Полісемантичну природу концепту «зрадник» у цьому аспекті легко простежити на прикладі його реалізації в романі С. Жадана «Інтернат». Події твору відбуваються на Донбасі протягом трьох днів зими 2015-го року. У тексті проблема зради завжди є дотичною до інших негативних суспільних явищ та складних емоційних станів, як-от: сирітство, жорстокість, проституція, політична неграмотність, наклепництво, доносництво, пристосуванство, байдужість, страх, самотність, слабкодухість, покинутість, відчуження, небажання брати відповідальність за власні вчинки тощо.

Особливий, хоч не завжди помітний, зв'язок постає між поняттями «зрада» і «байдужість». Люди, які виявляють байдужість до подій, що відбуваються з ними в їхній державі, часто несвідомо провокують зраду або просто дозволяють її скоїти. Показовим щодо цього є внутрішній монолог учителя української мови (!) Паші: «Я сюди нікого не кликав, нікого не виганяв. Я просто роблю свою роботу... Як на мене, заняття куди важливіше за стояння на блокпостах. Блокпости знесуть, а правила граматики залишаться» [1, с. 155]. Уся його «життєва філософія» пронизана горезвісною думкою про те, що ми маленькі люди і нічого не вирішуємо. Усе ж дуже швидко Паші доведеться змінити ці погляди на життя, адже, як мінімум, ми здатні вплинути на долю найближчого оточення, своїх рідних, друзів. Це й робить Паша, коли відправляється в захоплене ворогом місто, щоб забрати з інтернату племінника,

якого відправила туди матір, сестра вчителя. Це ще один прояв зради у творі, адже жінка віддає до інтернату хворого сина не для того, щоб його лікували. Вона просто хоче позбутися хлопця.

Зрадниками у творі також постають пристосуванці, які не просто намагаються вижити в складній ситуації воєнного стану, але й засуджують тих, які готові протестувати: «– Вона завжди була проти всіх. Паршива звичка... – Ось ти не такий, правда?.. Ти з усіма погоджуєшся, правда?» [1, с. 219].

Політичні справи теж не надто цікавлять окремих людей, внаслідок чого серед органів місцевого самоврядування не завжди виявляються гідні особистості, часто це відверті зрадники, які готують ґрунт для співпраці з ворогом: «– Ви коли останній раз на вибори ходили? – Я, Ніно, туди не ходжу... – І як звати вашого депутата – не знаєте? – Поняття не маю. – І на чиему боці він тепер воює – навіть не здогадуєтесь? – Ні» [1, с. 158].

Зрада дуже часто стає наслідком страху, особливо, якщо персонаж перебуває в межовій ситуації, відчуває страх за власне життя, розгубленість. Проілюструємо це твердження цитатою з твору: «– Знаєш, як у нас прапор зривали? – Ну?.. – Коротше, вони хотіли зірвати, а Ніна не давала... Тих, хто зривав, було всього двоє. І одна Ніна. А всі інші просто стояли й дивились» [1, с. 168].

Особливо небезпечними в умовах війни є ті люди, які симпатизують ворогу. Вони стають донощиками і зрадниками своєї батьківщини: «– Перейдемо фронт, до станції доберемось. – Станцію теж візьмуть не сьогодні-завтра. Ти думаєш, вони тормознуть? Гнатимуть тих [воїнів ЗСУ – Н. Ю.], – показує у бік Паші, – до Дніпра. Так що куда йти?» [1, с. 264]. Найкраще це простежується на прикладі дихотомії «свій – чужий», коли виникає безглузда і водночас трагічна ситуація: під час прочитання твору не завжди можна чітко зрозуміти, кого персонажі називають «своїми», а кого – «чужими», бо «чужий», той, який прийшов на їхню землю зі зброєю, в уявленні окремих персонажів не завжди є ворогом: «– Навалюють, – відповідає Паша неуважно, не знаючи, як відчепитись від цього божевільного з його пакетами. – Навалюють, – задоволено повторює старий. – Наші можуть. – Можуть, – не сперечається Паша. – Можуть, – радісно сміється старий. – Ага, – ще раз погоджується Паша. – А що ж ваші не відповідають? – раптом питає його старий» [1, с. 232]. У поданому уривку наводиться діалог не українця з росіянином, а двох українців.

Гостро актуалізується згадана проблема донощництва: «– Проблема в тому.., що хтось стукає. Тобто передає дані. І схоже, що це хтось із цивільних» [1, с. 38].

Дикою видається ситуація, коли вчитель української мови зустрічає на блокпості росіян свого колишнього учня. Він не сприймає його присутність там як щось надзвичайне. Паша, як завжди, байдужий і відсторонений, але не байдужими виросли його учні. Найгірше, що ця небайдужість знайшла своє втілення у сепаратизмі. І знову актуалізується амбівалентна природа концепту «зрадник», про яку було згадано на початку: чоловік зраджує Батьківщину, але рятує життя вчителя: *«...від плит енергійно відходить зовсім молодий військовий... Підходить.., бачить Пашу, посміхається й розуміє, що знає його...І ось вони дивляться один на одного, якусь мить, зовсім коротко, але бійцеві стає цього часу, аби покласти долоню на плече своєму товаришеві – вагомо й переконливо. – Нормально, Рустем, – каже, далі посміхаючись, радше за інерцією. – Нормально, свої. Пропускай... – Хто це? – питає його [Пашу – Н. Ю.] малий. – Хто це був?.. Ти його, мабуть, учив. – Мабуть, – не заперечує Паша й тут –таки згадує»* [1, с. 248].

В умовах війни, зміни політичних режимів зрадниками постають навіть повії, що засвідчує діалог у творі, уривок із якого наводимо: *«– Тобі їх усіх шкода, так? Ти з усіма готова спати. – Ну а що? – не розуміє вона»* [1, с. 217]. Для розуміння контексту: повія запевняє, що їй шкода російських загарбників через їхні каліцтва, і їй зовсім не важливо, з якими «клієнтами» мати справу. У жінки своя драматична історія життя, але ця ситуація підкреслює: пропаганда може впливати на людей різного віку, різного соціального статусу, різного рівня освіти. Лише одиниці можуть їй протистояти, як учителька школи-інтернату Ніна, історія якої – не менш сумна, ніж повії – все ж не завадила їй стати достойною людиною і тверезо дивитися на події, що відбуваються в її країні.

Варто зазначити, що навіть у складних умовах воєнного часу завжди є місце для людяності: є донощики і є ті, які ризикують життям заради порятунку інших; є ті, що покидають людей, які їм довірилися, і ті, що переборюють власний страх, аби подарувати комусь надію на життя. Зі зрадою доводилося стикатися протягом, мабуть, усього періоду існування людства, але необхідно аналізувати її витoki для того, щоб боротися з цим негативним суспільним і аморальним явищем.

Отже, концепт «зрадник» у романі Сергія Жадана реалізується за допомогою таких концептуальних смислів: ‘зрадник батьківщини’, ‘той, хто зраджує близьких’, ‘байдужа людина’, ‘політично несвідомий громадянин’, ‘слабкодухий’, ‘приспосованець’, ‘симпатик ворога’, ‘боягуз’, ‘донощик’, ‘повія’ тощо.

Список використаних джерел

1. Жадан С. Інтернат. Чернівці : Видавець Померанцев Святослав, 2022. 336 с.
2. Слухай Н., Снитко Н., Вільчинська Т. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні : навч. посіб. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 367 с.
3. Ясногурська Л. Концепт ЗРАДА: лінгвокультурний та корпуснобазований підходи (на матеріалі української та англійської мов) : дис ... канд. філол. наук : 10.02.15. Рівне, 2018. 246 с.